

ЛЬВІВСЬКІ НУМІЗМАТИЧНІ ЗАПИСКИ

У НОМЕРІ:

<i>Ярослав Книш (м. Львів)</i>	
Невідомі монети князя	
Юрія-Болеслава Тройденевича	2
<i>Василь Спільник (м. Червоноград)</i>	
Знахідка антонініана імператора Квіта	6
<i>Сергій Кулешов (м. Київ)</i>	
Наслідування європейських монет V-VIII століть, знайдені в Україні	7
<i>Олександр Литвинчук /м. Рівне/</i>	
Історія гривні	12
<i>Дмитро Гулецький (м. Мінськ, Беларусь)</i>	
<i>Юрій Зайончковський (м. Харків)</i>	
Ранні типи "Колюмн" (без крапок, з крапками зліва та справа), нанесених на двомовних аспрах	
Давлата Берди	15
<i>Андрій Бойко-Гагарін (м. Київ)</i>	
Фальшивий ризький драйпелькер	
Густава Адольфа 1622 року	21
<i>Андрій Карач (м. Гродно, Беларусь)</i>	
Невідомий проект емісії мідних монет з часів Сигізмунда Августа	22
<i>Роман Лозинський (м. Жовква)</i>	
Різновиди штемпелів монет Речі Посполитої XVI-XVII ст.	24
<i>Андрій Бойко-Гагарін (м. Київ)</i>	
Особливості фальшування монет на Волині у XVI-XVII століттях	25
До 500-річчя битви під Оршею	28
Історія прижиттєвих медалей князів Острозьких	31
<i>Василь Попович (м. Львів)</i>	
Бони жидачівського староства	34
<i>Петро Сов'як (с. Старе Село, Дрогобиччина)</i>	
До річниці київського майдану – революції гідності	35
<i>Сергій Белопольський (м. Львів)</i>	
Золоті монети, карбовані у Львові в 1660-1661 роках	37
<i>Андрій Крижанівський (м. Львів)</i>	
Історія української церкви в нумізматиці	41
<i>Ігор Кучеренко (м. Львів)</i>	
До питання про фальшування грошей у міжвоєнній Польщі: на матеріалах Державного архіву Івано-Франківської області	46
10 років Львівським нумізматичним запискам	49
<i>Сергій Пивоваров, Олександр Кагрян (м. Київ)</i>	
Нумізматичні дослідження мовознавця із світовим ім'ям	51
<i>Віталій Манзуренко /м. Львів/</i>	
Він завжди намагався бути першим	53
<i>Андрій Бойко-Гагарін</i>	
Намісто із монетами Західної Європи, знайдене в Умані	55
<i>Андрій Карач /м. Гродно, Беларусь/</i>	
Про початок діяльності Вільнюського монетного двору в часи Олександра Ягеллончика (1495-1506 рр.)	56
До 150-річчя з дня народження митрополита Андрея Шептицького	60
<i>Андрій Крижанівський (м. Львів)</i>	
Зображення храму на київських монетах другої половини XIV ст.	61
<i>Володимир Швець (Львів)</i>	
Традиції друкування паперових грошей у Львові (з нагоди 100-ліття емісії львівських корон)	66

№ 11-12
2014-2015

Науково-популярний часопис

Головний редактор
Роман Шуст

Редакційна колегія:
Сергій Белопольський
Олексій Валько
Андрій Крижанівський
Володимир Швець
Володимир Шлапінський

Відповідальний секретар
Андрій Крижанівський

Світлини
Василь Павлів

Художньо-технічний редактор
Олексій Валько

Комп'ютерне макетування
Ірина Семенко

Здано на складання 20.04.2015.
Підписано до друку 18.02.2016.
Формат 60x90/8. Папір крейдяний.
Друк офсетний. Наклад 500 пр.

Друк

Видруковано у ТзОВ "Простір-М"
Свідоцтво ДК № 2167 від 21.04.2005 р.
79000 м. Львів, вул. Чайковського, 27.
Тел. 032 261-09-05, e-mail: prostir@litech.net

Адреса для кореспонденції:

Україна, 79000
м. Львів, вул. Університетська, 1
кімн. 338
t-mail: LNZ_journal@ukr.net

Контактні телефони:
(032) 274-79-26, (032) 296-45-29

Редакція не завжди поділяє погляди
авторів публікацій.
За достовірність фактів, цифр, точність імен
та прізвищ відповідають автори статей, а за зміст
рекламних матеріалів – рекламодавці.

Усі права захищені.
Передрук можливий лише з дозволу редакції.

Дмитро Гулецький (м. Мінськ, Беларусь)
Юрій Зайончковський (м. Харків)

Ранні типи «Колюмн» (без крапок, з крапками зліва та справа), нанесених на двомовних аспрах Давлата Берди¹

*Присвячується світлій пам'яті
Андрія Леонідовича Пономарьова
(23.11.1957 – 02.10.2014),
великого вченого і чудової людини.*

Влітку 2014 року, недалеко від містечка Гнівань Вінницької області був знайдений скарб, який містив празькі гроші, джучидські данги, більшість з яких були надкарбовані литовською контрамаркою «Колюмни» а також львівські галицько-руські грошки та польські півгроші. Дані щодо складу скарбу і метрології вдалося повністю зберегти для науки. Зараз скарб готується до публікації.

Склад Гніванського скарбу дозволяє уточнити датування декількох штемпелів контрамарки «Колюмн». Цьому питанню і присвячена дана попередня публікація.

За гіпотезою Ю. Борейші та А. Казарова (Борейша, Казаров 2009, С.13), литовські надкарбування на татарських монетах здійснювали з метою надання їм курсу половини празького гроша. Проте це не могло бути єдиною причиною такої акції, бо, як видно з карти знахідок таких монет, їх обіг обмежувався винятково районами литовсько-ординського прикордоння, практично не проникаючи в глиб литовської держави, що було б логічним, якщо б вони були повноцінними півгрошами.

Важливе значення для датування Колюмн ранніх типів, нанесених на двомовних аспрах Давлата Берди, мають наступні факти:

- Відомі перекарбування одного типу «Колюмн» у інший (зустрічаються перекарбування лише штемпелів із крапкою справа).
- Зустрічаються перекарбування «Колюмн» на генуезьке надкарбування g (достовірно відомі перекарбування з «Колюмн» без крапок і раннього варіанту «Колюмн» із крапкою зліва, без корегувань).

• Зустрічаються кримські данги надкарбовані «Колюмнами», здебільшого із крапкою справа, та аспри Кафи від імені Давлата Берди, надкарбовані «Колюмнами» як зліва, так і справа, а також без крапки.

Згідно досліджень А. Л. Пономарьова, у 822 р. Х. (року Хиджри) ще при хані Дервіші у Криму почалась реформа, за якою вилучили із грошового ринку данги сарайського стандарту (вагою 0,975 грами) і введено монету вагою 0,873 грами, пристосовану до ваги генуезьких аспрів. У зв'язку з тим низився курс данга по відношенню до татарського сума – з 180 до 202 дангів за сум (Пономарьов 2013-2, С. 77). У безперервній упродовж подальших декількох років політичній смути в Орді, срібні данги із офіційним курсом «202 за сум» теж втрачали номінальну вартість і фактично обмінювалися за курсом «220-270 за сум». Ця нестабільність стала причиною того, що у Кафі розпочали випуск двомовної монети (Зайончковський-Пономарев 2013-2, С. 73-74).

У іншій своїй праці А. Л. Пономарьов, за збереженими у Кафі документами, відновив хронологію зміни влади у Криму в 1420-х роках (Пономарев 2013-1). У стовпчику «Ст.» таблиці розміщені поклики на сторінки дослідження, де йде мова про конкретно взятий перехід влади. У стовпчику «Приблизний час правління» для зручності зліва подано роки згідно літочислення «нової ери» (від народження Христа), справа – в роках Хиджри.

Наведемо тепер нумізматичні факти, які мають значення для датування контрамарки «Колюмн»:

1. Надкарбування літерою «g» (giusto) здійснювалося владою Кафи між 2 січня та 18 березня 1424 року. У грудні 1423 Давлат Берди втратив престол. Генуезці залишили-

¹ Переклад українською Андрія Бойко-Гагаріна.

Хан	Ст.	Причина зміни	Приблизний час правління		Міс.
Бек-Суфі	162	Призначення Віговтом	Кін.1419-поч.1420	Кін.822-поч.823	6
Улу-Мухаммед	163	Прихід Улу-Мухаммеда	III.1420	III-V.823	2
Бек-Суфі	163	Відхід Улу-Мухаммеда	VI.1420- IX.1421	V.823-IX.824	16
Міжправління	170	Смерть Бек-Суфі	IX.1421- XII.1422	IX.824-XII.825	15
Давлат Берди	174	Утвердження на престолі беями	XII.1422- XII.1423	XII.825-XII.826	12
Міжправління	177	Зміщення із престолу після відходу в Сарай	XII.1423-I.1424	XII.826-I.827	1
Давлат Берди	177	Повторне утвердження	I-VI.1424	I.827-VII.827	5
Улу-Мухаммед	178	Прихід Улу-Мухаммеда	VI-VIII.1424	VII.827-IX.827	2
Давлат Берди	179	Відхід Улу-Мухаммеда	VIII.1424- V.1425	IX.827-VI.828	9
Улу-Мухаммед	179	Прихід Улу-Мухаммеда	V.1425-II.1426	VI.828-III.829	9
Міжправління	180	Війна Улу-Мухаммеда проти Борака	II-IV.1426	III.829-V.829	2
Давлат Берди	180	Визнання генуезцями	IV.1426- VI.1427	V.829-VIII.830	15
Улу-Мухаммед	181	Прихід Улу-Мухаммеда	VI.1427-	VIII.830-	

ся без засобів для утримання гарнізону та службовців. Ситуацію рятує боржник комуни Коррадо Чікала, який вніс 2 січня 1424 року 374 710 дангів на її рахунок. Ці монети і були надкарбовані для сплати забезпечених гарантіями комуни виплат. (Зайончковский, Пономарев 2013, С. 75).

2. Міланський герцог Вісконті був затверджений правителем у Генуї в листопаді 1421 року. Надкарбування аспрів із його титулом розпочалась не раніше 1422 р.н.е./825 р.Х, а ймовірно – після першого приходу до влади Давлата Берди у грудні цього року.

3. Відомі О.Ретовському (1906) монети із ім'ям герцога і іменем Давлата Берди можна розділити на три типи, які відрізняються змістом латинських легенд. Всередині цих типів аспри діляться на варіанти, що відрізняються оформленням гербу Ге-

нуї, розмежувальними значками між словами латинських легенд, а також наявністю та кількістю крапок в полі.

Аспри цього часу були детально розглянуті О.Ретовським, але автором не було висунуто версій щодо послідовності випусків цих монет. І якщо рідкісний та добре оформлений перший тип здається найбільш раннім, то для виявлення черговості наступного регулярного карбування, необхідно застосувати поштемпельний аналіз аспрів, що виходить за рамки даної статті.

Карбування аспрів Давлата Берди могло здійснюватись, як видно із таблиці зміни правлінь, між груднем 1422 р. та червнем 1427 р. Під час свого першого правління цей хан був при владі майже цілий 1423 рік. Скоріше за все, карбування аспрів із його іменем розпочалась вже в цей час.

Типи аспрів Давлата Берди:

3 ZENO.ru №48689

АБЕРС

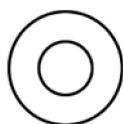
РЕБЕРС

1

Інколи навколо крапки.
Легенда по колу

السلطان العادل
دولت بيردي خان

Легенда по колу
Султан
справедливий
Давлат Бирди хан

Легенда по колу
+DUS*
MEDIOLAI*
CAFÉ

Герцог міланський Кафі

Ретовський 1906, №7, 8

2

A

Інколи навколо крапки.
Легенда по колу

السلطان دولت
بيردي خان

Легенда по колу
Султан Давлат
Бирди хан

Легенда по колу
+D+M+
C•A•F•A

Герцог міланський Кафі

B

чи подібна

чи подібна

C

D

A: Ретовський 1906, №123, 124

B: Ретовський 1906, №112-122 (штемпельний зв'язок між карбуванням Улу-Мухаммеда – Ретовський 1906, №108-111).

Латинська легенда по колу завжди починається зверху, арабська – в різних місцях

C: Ретовський 1906, №125-131

D: Ретовський 1906, №132-138

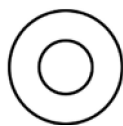
3

A

Інколи навколо крапки.
Легенда по колу

السلطان دولت
بيردي خان

Легенда по колу
Султан Давлат
Бирди хан

Легенда по колу
+DU❖*M*D*
CAFA*

Герцог міланський
володар Кафі

B

чи подібна

чи подібна

Легенда по колу

*DU❖*M*
CAF

A: Ретовський 1906, №82-89 (близькі монети Улу-Мухаммеда – Ретовський 1906, №9-12,
а також із нечитабельним імям емітента – Ретовський 1906, №58-72)

B: Ретовський 1906, №90-103 (близькі монети із нечитабельним ім`ям емітента – Ретовський 1906, №73-81)

C: Ретовський 1906, №104-107

**Штемпель у застосуванні
в 1423 році чи пізніше**

**Штемпель у застосуванні
в 1423 році чи пізніше**

**0.91
Іванаускас 2013, №17V7-4
Поверх аспра типу 2В**

**0.74
Поверх аспра типу 2С**

Відомі надкарбування аспрів Давлата Берди «Колюмнами» без крапок. Ймовірно, це найперші випадки їх перекарбування і вони відбувались у 1423 році. В даному випадку ми приймаємо за аксіому, що штемпелі «Колюмн» із крапками почали застосовуватись дещо пізніше аніж штемпелі Колюмн без крапок. Це твердження не ставилось під сумнів ніким із попередніх дослідників, і, в цілому, підтверджується спостереженнями. Проте слід зазначити, що застосування штемпелів «Колюмн» із крапкою і без крапок може відображати не часовий, а, наприклад, географічний фактор.

Обидва відомі екземпляри надкарбовані поверх варіантів аспра Давлада Берди типу 2. Поверх цього ж типу надкарбовані і більшість (6 з 7) монет Гніванського скарбу, на яких зустрічаються надкарбування аспрів Колюмнами із крапкою справа.

Це спостереження дозволяє обережно припустити, що тип аспрів 2 карбувався раніше за тип 3, хоча останній і здається більш близьким стилістично до зразку 1. В цьому випадку можна зробити висновок, що рідкісні штемпельно пов'язані монети із ім'ям Улу-Мухаммеда, описані О. Ретовським під номерами 108-111, повинні були карбуватись після повторного відсторонення Давлата Берди від влади (VI-VIII.1424). А однотипні із типом 3 монети Улу-Мухаммеда, №9-12 за О. Ретовським, так само як і монети з нечитабельним ім'ям емітента (№58-81) варто віднести до наступної, вже більш тривалої відсутності Давлата-Берди при владі (травень 1425 р. –квітень 1426 р.).

Якщо наші припущення правильні, то

Вихідний варіант

**0.71
Поверх аспра типу 2В**

**0.59
Поверх аспра типу 2С**

розподіл емісії аспрів Давлата Берди по періодах його правління не складе труднощів. Варто пам'ятати, що ми не займались спеціальним дослідженням штемпельних зв'язків цих монет і ці висновки на даний час є попередніми. У випадку, якщо б зустрілись перекарбування літерою «g» аспрів Давлата Берди, визначення типу перекарбованого аспра дозволило б зробити точніші висновки. Але таких монет нам на сьогоднішній день не відомо – очевидно, генуезці не потребували підтвердження надкарбуванням своїх гарантій на своїх же аспрах.

Повернемося до основної теми нашого

Варіант із виправленнями

0.66

Поверх аспра типу 2В

0.72

Поверх аспра типу 2В

0.67

Поверх аспра типу 2В

0.73

Поверх аспра типу 2D

0.68

Поверх аспра типу 3С

дослідження – датування надкарбувань «Колюмн». У Гніванському скарбі зустрічаються перекарбування із літерою «g» «Колюмн» без крапок і раннього варіанту із крапкою зліва, без корегувань.

З цього виходить, що штемпель «Колюмн» із крапкою зліва був у обігу у 1423 році. Спочатку лінії «Колюмн» у цьому штемпелі чіткі, горизонтальна риска середньої вежі трохи виступає справа за вертикальну, що служить нам маркером для визначення ранніх надкарбувань цього типу.

Далі ми бачимо поступову деградацію все того ж штемпеля – спочатку права вежа «вростає» у край штемпеля; потім збільшується у розмірах крапка, з'являється тонка тріщина, що поєднує її із центральною вежею. Нарешті, лінії нижньої частини центральної вежі потовщуються, згладжується виступ горизонтальної риски, відміченої у попередньому абзаці; краї нижньої частини центральної вежі стають «розлогішими».

Всі ці зміни були достатньо плавними. Вони легко прослідковуються вже на 1-2 десятках оглянутих монет. Ми, в цій роботі, для простоти сприйняття зводимо це розмаїття до двох крайніх варіантів. Пізніші варіанти цього типу надкарбувань, перекарбовані літерою «g», нами на даний час не зафіксовані. Але відомо одразу 5 таких надкарбувань на аспрах Давлата Берди, при чому один із них - типу 3. Залишається припустити, що надкарбування «Колюмн» із крапками зліва здійснювалися під час нанесення у Кафі літери g (нагадаємо, січень-березень 1424), та, ймовірно, ще довше – мабуть, як мінімум до третього відсторонення від влади Давлата Берди у травні 1425 року.

На зміну «Колюмнам» із крапкою зліва прийшли два основних штемпелі «Колюмн» із крапкою справа. Те, що вони використовувались пізніше, впевнено підтверджується значною кількістю монет, які, надкарбовані спершу «Колюмнами» без крапок і з крапкою зліва, потім перекарбовували «Колюмнами» з крапкою справа. Початок їх застосування може бути віднесений не раніше ніж до 1425 року. Сенс перекарбування ранніх типів Колюмн у пізні ще необхідно дослідити. Монети, які б точно датували завершення використання штемпелів із крапкою справа, нам поки що не відомі.

Поверх аспра типу 2А

Таким чином, в цій роботі було приблизно визначено час нанесення 4 штемפלів надкарбувань «Колюмн»:

	До	Точно	Після
	Імовірно	1423	Сумнівно
	Можливо	1423	Сумнівно
	Сумнівно	1423	Імовірно
	Ні	1424-1425	Можливо
	Ні	~1425-1426	Можливо
	Ні	~1425-1426	Можливо

Література

Зайончковский, Пономарёв 2013 – Зайончковский Ю. В., Пономарёв А. Л., Гену-эзская надчеканка «Законный» на дангах Золотой Орды и Крыма / «Нумизматические чтения 2013 года». Москва.

Иванаускас 2013 – Ivanauskas E., Coin-sand bars of Lithuania 1236-2012. Вильно.

Борейша, Казаров 2009 – Борейша Ю., Казаров А. О надчеканах «колюмн» Витовта Кейстутовича и Свидригайлы Ольгердовича. Минск.

Пономарёв 2013-1 – Пономарёв А. Л., Первые ханы Крыма: хронология смуты 1420-х годов в счетах генуэзского казначейства Каффы / «Золотоордынское обозрение». №2. Казань.

Пономарёв 2013-2 – Пономарёв А. Л., Хан Крыма Бек-Суфи, его законные данги и лже-Едигей / «Нумизматические чтения 2013 года». Москва.

Ретовський 1906 – Ретовский О., Генуэзско-татарські монети. Санкт-Петербург.

Від редакції

Литовські надкарбування мали на меті встановлення примусового курсу золотоординських монет на рівні половини празького гроша. Проте вони були децю легшими. Очевидно, тому вони й не проникали в глибину литовської держави через пасивний спротив литовського та південно-руського ринку.